

Egy pesti orvos-vegyész-történész polgárcsalád, a Vámos-Vigyázó család értékmentő hagyományai¹

Dr. Tömpe Péter PhD

Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetem, Szerves Kémia és Technológia Tanszék
tompepet@t-online.hu

DOI 10.23716/TT0.21.2017.05

Absztrakt:

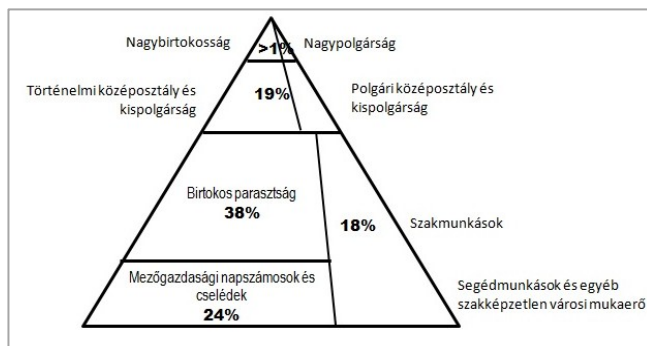
A 20. század elején Magyarország középosztálya a társadalom jelentős részét (19%) tette ki. Három rétege az ún. történelmi középosztály a polgári középosztály és a kispolgárság volt. A Budapesten élő polgári középosztály egy másik rétegeből felemelkedett, vagy újabban bevándorolt, az üzleti életben, és különböző értelmiségi pályákon munkát találó, „polgári” vagy „zsidó” középosztály tagja volt. Utóbbi jellemző képviselője volt a Vigyázó – Vámos, orvos-vegyész-történész család. A polgári lét és értékrend megteremtője dr. Vigyázó Gyula, igen tehetséges és szorgalmas sebészorvos volt, kereskedő szülők fia. Lányuk Vigyázó Lilly vegyész lett, de hat nyelvből tett állami felsőfokú nyelvvizsgát és zeneakadémistaként zeneelméleti kérdésekkel foglalkozott. A másik polgár család dr. Vámos Endre családja volt, akinek édesapja gépészmérnök volt és az ajkai szénbánya igazgatójaként dolgozott. Vámos Endre szintén vegyész lett és összeházasodott Vigyázó Lillyvel. 1946-ra mindkét család elvesztette anyagi javait, ezért az új családnak a műszaki és tudományos munkával kellett új életet alapítania a szocialista Magyarországon. Lányuk, Vámos Éva történész lett, később az Országos Műszaki Múzeum főigazgatója. A tanulmány Vámos Éva tudományos munkáját mutatja be, aki korán, 2015-ben hunyt el és vele a Vámos-Vigyázó család is kihalt.

Kulcsszavak: magyar természettudomány, technikatörténet, orvoslás történet

Keywords: Hungarian science, history of science and technology. history of medicine

¹ A Vámos Éva emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

A Magyarország polgárságáról így a pesti polgárokról Romsics Ignác könyvében [ROMSICS, 2008] olvashatunk értékes adatokat, melyek bemutatják az ország társadalmi szerkezetét a 20. század elején. (1. kép)

1. kép: A magyar társadalom szerkezete a 20. század elején

Magyarország középosztálya az un. történelmi középosztályból, a régi nemesi családokból származó, kormányzati és közigazgatási posztokat elfoglaló, úgynevezett „úri” vagy „keresztény”, „dzsentroid” középosztályból, a polgári középosztályból és a kispolgárságból állt. Ezek az osztályok együtt a társadalom jelentős részét (19 %) alkották.

A polgári és társadalmi középosztály tagjai az „urak” (a birtokos középosztály tagjai a „kendek”) voltak. A fővárosban élő polgári középosztály a középosztály egy másik rétegéből felemelkedett, vagy újabban bevándorolt, az üzleti életben, és különböző értelmiségi pályákon munkát találó „polgári” vagy „zsidó” középosztály tagja volt.

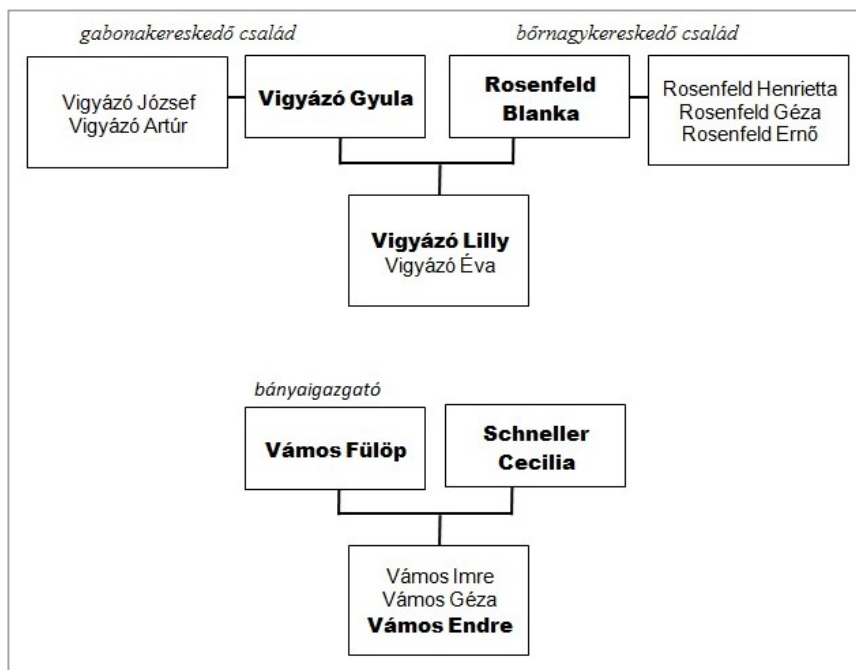
Életformájukra jellemző volt a legalább három szobás lakás, a családra főző, mosó, takarító cseléd, a legalább középiskolai végzettség (párbajképesség), nagyfokú önreprodukció, egyetemi, főiskolai végzettség, a sportszeretet (sielés, korcsolya, vívás, tenisz), a nyelvismeret, a rendszeres utazás és ebből adódó világlátás.

Ez az életforma és a világra való nyitottság a szocializmus éveiben jelentősen megváltozott, amit a több generációs Vigyázó – Vámos család életén is láthatunk.

A dr. Vámos Éva (1950–2015) múzeumigazgató tiszteletére rendezett emlékülés alkalmával családja történetével ismerkedhetünk meg, melynek utolsó tagja — a sors kegyetlen rendelkezése miatt — édesanyja, dr. Vámosné

Dr. Vigyázó Lilly, élelmiszervegyész, az MTA doktora, akinek életírása a közeljövőben jelenik meg. (*Morzsák*)

A Vigyázó és a Vámos család jellegzetesen pesti polgári család volt, melyek örökségét, pontosabban az örökség egy részét dr. Vámos Éva vitte tovább. A két családfa részletét a 2. képen mutatjuk be.

2. kép: A családfa

Vámos Éva édesanyja, Vigyázó Lilly vegyész volt, akinek rendkívüli tehetségű és szorgalmú édesapja dr. Vigyázó Gyula sebészorvos volt, aki orvosi hivatása mellett kilenc nyelven beszélt, és művészeti polihisztor volt, akitől gyermekei igen sokat tanultak. Az egyetem elvégzését követően a pályakezdő sebészt frontszolgálatra rendelték, ahol 1914-től 1918-ig szolgált, mint ezredorvos. A kegyetlen körülmények közötti tábori kórházakban végzett sebész-szolgálat eredményeként a „Signum laudis” és a Ferenc József rend lovagkeresztje kitüntetést kapta. Ötszáz sebesült megmentéséért a Károly csapatkereszt, az Arany vitézségi érem és a Frontharcos érem tulajdonosa is lett. (3. kép)

3. kép: Dr. Vigyázó Gyula főorvos

Sebészi pályafutását az István kórházban kezdte Pólya Jenő alorvosaként, majd az OTI rendelőintézeti orvosa lett. Ezután az 1919-ben alapított „Pesti Chevra Kadisa Szeretetkórház”-ba került (Budapest, Amerikai út 55.) A „Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve. 1934.” c. kiadvány szerint Vigyázó Gyula sebész- főorvosi beosztásban volt. [OH, 1951, 43] Vigyázó Gyula a Budapesti Királyi Orvosegyesületnek (1910-től) és a Magyar Sebésztársaságnak volt tagja. [Bp. Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837–1937. 1937] Gazdag orvosi tapasztalatait a háborút követően hasznosítva több mint negyven tudományos cikket írt és egyetemi magántanári kinevezést is szerzett a vérátömlesztés [DR. VIGYÁZÓ, OH, 1931, 32] [DR. VIGYÁZÓ, Therápia, 1937. 2]², valamint a trombózis és embólia kezelésében szerzett tapasztalatai alapján. Páratlanul gazdag tudásával a Szent István és az újpesti Szent Margit Kórház, a Gróf Apponyi Albert Poliklinika, majd az Árpád Kórház, a Szentegylet Szeretetkórház, végül az OTI Gömb utcai sebészeti osztályán szolgálta betegeit. Az Andrássy úti magánrendelőjét olyan betegek keresték fel, mint Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Szép Ernő és Bartók Béla. Vigyázó doktor egy módos bőrnagykereskedő lányát, a kornak megfelelő, széles műveltségű Rosenfeld Blankát vette feleségül, aki az Andrássy úti lakás és rendelő rendben tartását és két lányuk nevelését látta el. Nagy

² A levéltári adatért köszönetem fejezem ki Dr. Kapronczay Katalinnak.

feladat volt, amit mindig derűs optimizmussal végzett. Humánumát és derűjét a szocializmus éveiben, férje halálát követően is megtartotta, amikor, mint fogorvos-asszisztensként dolgozott.

Vigyázó Gyulának és Rosenfeld Blankának két lánya született: Lilly és Éva. A fiatalabb lány, Éva igen tehetséges volt a művészetek terén: kiválóan rajzolt, festett, írt és színpadon is játszott. Sajnos fiatalkori diabeteese, majd szerzett tuberkulózisa korai halálához vezetett. A háború utáni nehéz években az orvosi praxis nem működhetett tovább, a lakást le kellett választani és az anyagi feltételek rendkívül szűkössé váltak. Vigyázó Éva színésznő tuberkulózisban rövidesen elhunyt.

Az idősebbik Vigyázó lány, Lilly, kitűnő tanuló, a sportok iránt érdeklődő és jól zongorázó középiskolás volt, ahol latint és angol nyelvet is tanult a német mellett. A Pázmány Péter Egyetem Bölcsészkarán kémia-fizika-matematika szakra iratkozott be, amely szakokból 1948-ban doktorált. Vigyázó Lilly egyetemi évei a világháború idejére estek. Egyetemi tanulmányai mellett muzikalitása és zenei tehetsége kielégítésére a Zeneművészeti Főiskolára is járt, ahol zeneelméletet hallgatott. Ez a zene iránti vonzalom egy földi vonzalom születéséhez is vezetett, mert egy hangversenyre sietve megkérte egyetemi kollégáját, Vámos Endrét, hogy mossa el helyette a laboredényt. Ettől az időtől kezdve egyre sűrűbben jártak együtt koncertre, majd 1949-ben össze is házasodtak. A háborús évek megpróbáltatásait nagy belső és külső erővel viselte a Vigyázó család, mert származásuk miatt a gettóban, majd „csillagos házakban” kellett bujkálniuk újra meg újra. Túléltek. De sorsuk megtört és csak a reménykedésük erősödött. A régi világ azonban sosem tért vissza és szűkös anyagi gondokkal kellett megismerkedniük. Vigyázó Lilly jó tanuló volt az egyetemen, több nyelvet ismert, aminek sok hasznát vette először külkereskedelmi állásaiban, majd a tudományban. (4. kép)

Szakterülete az élelmiszerkémia, azon belül pedig az erjedési ipar volt. Nyelvismerete segítette szakmai előmenetelét, mert a külföldről beszivárgó szakcikkek olvasásával tudását gyarapította és a nemzetközi tudományos életbe történő bekapcsolódása is sikeres lett. A nemzetközi szakirodalomból ismert meg egy új analitikai módszert, a *papírkromatográfiát*. Ezt alkalmazta az erjedés kémiai folyamataiban keletkező anyagok azonosítására, majd a hosszú évek gyakorlati tapasztalatait egy könyvben [DR. VÁMOSNÉ DR. VIGYÁZÓ, 1959] adta ki, majd a kémiai tudományok doktora képesítést is elnyerte a Tudományos Akadémián.

4. kép: Dr. Vagyázó Lilly, a kémiai tudományok kandidátusa, a Központi Élelmiszeripari Kutatóintézetben

Dr. Vámosné dr. Vagyázó Lilly vegyészi munkássága az Erjedésipari Kutató Intézethez, majd a Központi Élelmiszeripari Kutató Intézetekhez köthető. Számos cikke jelent meg az Acta Alimentaria folyóiratban. Biztos tudása és szervezőképessége eredményeként vezető beosztásokban dolgozott egészen nyugdíjba vonulásáig. Igen sikeres, publikációkban gazdag szakmai munkásságát követően új pályát választott: a tanítást. Még 91 éves korában is angol és német nyelvet tanított a TIT nyelviskolájában. Szenvedélyes utazó és főző Vagyázó Lilly emlékeit a megjelenés előtt álló *Morzsák* című kötetben írta meg, majd családi receptgyűjteményét egy különleges szakácskönyvben adta ki, szép sikerrel. [DR. VÁMOSNÉ DR. VAGYÁZÓ, 2007]

Ahogy említettük, egyetemista korukban ismerkedett össze a két hasonló származású, műveltségű és érdeklődési körű fiatal: Vámos Endre az egyetem elvégzését követően megkérte Lilly kezét. A háború utáni általános szegénység és az ő szerénységük oka volt, az igen szűk körű esküvő és az azt követő nászút. Az önálló élet, az új család megalapítása zömében az ifjú férj, Vámos Endre feladata lett.

Dr. Vámos Endre (1921–1987) vegyészi diplomáját 1945-ben szerezte meg a tudományegyetemen (az ELTE csak 1948-ban alakult) és igen hamar az olajipari ágazatban helyezkedett el, a szénhidrogén ipar lett a szakterülete. A háborút követő vegyipari beruházások zömét a nehézvegyipar tette ki, ezért alapították a Veszprémi Vegyipari Egyetemet. Vámos Endre doktorált a budapesti és a veszprémi egyetemen egyaránt, majd tanított a Veszprémi Vegyipari Egyetemen. A reológia, tribológia, kromatográfia, korrózióvédelem, tüzeléstechnika témáiról, ezen belül a gépzsírok, kenőolajok, féhérolajok, (seb)benzin gyártásáról 28 könyvet és 671 publikációt írt. Az állandóan utazó, előadó és szervező Vámos Endre igen népszerű szakember volt, aminek legszebb emléke, hogy a Zalai Kőolajipari Vállalat szobrot emeltetett munkássága emlékére. (5. kép)

5.a kép: A Vámos-Vigyázó házaspár esküvői képe 1948-ban

5.b kép: és Vámos Endre bronz szobra Zalaegerszegen

Vámos Endre is a háború előtti polgári rend értékeit hozta magával: a nyelvismeretet és a művészetek iránti vonzalmat. Jól rajzolt és festett, de a társaságban élvezhetően zongorázott is. Művelt, okos ember volt, aki rengeteg elfoglaltsága mellett megteremtette a család anyagi biztonságát is (ami az ötvenes években különös nehézséget jelentett). 1946-ban a Vacuum Oil Company almásfüzitői gyárában laboratóriumvezetőként ásványolaj finomítással foglalkozott, 1947–1949-ig Pesten, a Lardoline gyár

kutatómérnöke volt, 1949–1964-ig a Magyar Ásványolaj- és Földgázkísérleti Intézetben (MÁFKI) dolgozott, és 1964-ben a Nehézipari Minisztérium fejlesztési főmérnökévé nevezték ki. 1968-ban a Nagynyomású Kísérleti Intézet, később a Magyar Szénhidrogénipari Kutató-Fejlesztő Intézet alkalmazástechnikai főosztályának vezetője lett. Zaklatott életnek szívroham vetett véget 1978-ban.

Az új társadalmi rendszerben, az új értékek között, új életet kezdeni embert próbáló feladat volt. A két ambiciózus vegyész szakember gyermeke 1950-ben született és nagynénje után Évának nevezték. Ő volt Vámos Éva, akire most emlékezünk (6. kép).

6. kép: Dr. Vámos Éva (1950–2015) múzeum igazgató, a Magyar Kémikusok Egyesülete 2007. évi közgyűlésén

Mivel szülei fontos beosztásokban dolgoztak, bölcsődébe, óvodába kellett vinni, ami a nagymamák segítségét is igényelte. Jól tanult, de a természettudományokhoz nem érzett különösebb vonzalmat, hanem a nyelvek és a történelem érdekelte.

Az ELTE Bölcsészettudományi karára iratkozott be, történelem, angol szakra, ahol tankör társaival életre szóló barátságokat kötött. Vámos Évának kitűnő érzéke volt a szervezéshez, mindig a társaság központja tudott lenni. Nem volt klasszikus tudós alkat, a konferenciaszervezés és a rendszerezés volt az erőssége. Nem angoltanárként, hanem történészként kezdte pályáját, így megismerkedett az Országos Műszaki Múzeumot 1972-ben megalapító Szabadváry Ferenc professzorral.

A Műegyetemről érkező Szabadváry Ferenc legfőbb segítője, majd utóda Vámos Éva lett. Ezért foglalkozott technikátörténeti kutatásokkal, amelynek eredménye a doktorátus és műegyetemi habilitáció lett.

7. kép: Az Orsós Magnó Múzeum megnyitása Terényben (2002)

Vámos Éva kutatási és gyűjteményszervező tevékenységeinek területe a következőkben foglalható össze:

- A magyar tudományos műszaki kutatás nemzetközi kapcsolatai a dualizmustól napjainkig;
- Iparkiállítások Magyarországon – Magyarország a világ-kiállításokon;

- Nők szerepe a természettudományok és technika történetében;
- A természettudományok és a technika fejlődése a dualista monarchiában;
- A kémia és vegyipar története a dualista monarchiában;
- A technika fejlődése Európában, a 20. században, különös tekintettel Dél- és Kelet-Európára;
- A magyar textilipar a kiegyezéstől a II. világháborúig;
- Műszaki muzeológia a 21. század elején; és
- A háztartástechnika története.

Ragyogó előadó volt, szüleitől örökölt munkakedvvel és önfeláldozással. Különösen szeretett édesapjától a szív gyengeségét is örökölte, ami tragikus módon, a hirtelen érkező vég oka lett. Türelmesen viselt betegsége után 2015-ben kellett búcsúznunk tőle. Emlékét megőrizzük.

Traditions of a Budapest bourgeois middle class family

Abstract:

At the beginning of the 20th century, the middle class made up a considerable part (19%) of the Hungarian society. Three segments of the middle class were: the so-called traditional middle class, the upper middle class and the intellectual class. The upper middle class in Budapest contained of: one segment that emerged from a different social class; and another segment emerged from the “civil” or “Jewish” middle class making business or working in different intellectual positions. The doctor-chemist-historian family, Vámos-Vigyázó family dealt within the paper was the typical member of the latter segment. Being the son of a businessman, Dr. Gyula Vigyázó was a very talented and hard-working medical doctor (surgeon). His daughter – Lilly Vigyázó – became a chemist; she spoke six languages and studied at the Academy of Music of composition and theory of music. The family of Dr Endre Vámos was another upper middle class family, from engineer side. Endre Vámos became also a chemist and married Lilly Vigyázó. Till 1946, both families lost their material assets, therefore the new family started the common life with scientific research work in the Hungarian socialist regime. Their daughter – Éva Vámos – became a historian, later director of the Hungarian Museum for Science and Technology. The present paper is

showing the professional work of Dr. Éva Vámos, who died in 2015 after long suffering.

Irodalom:

ROMSICS IGNÁC: *A 20. század képes története*. Rubikon Kiadó, Budapest, 2008.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837–1937. Szerk.: SALACZ PÁL. Budapest, 1937.

DR. VÁMOSNÉ DR. VIGYÁZÓ LILLY et al.: *Kromatográfia*; Szerk.: DR. VÁMOS ENDRE, Budapest, Műszaki Kiadó, 1959.

DR. VÁMOSNÉ DR. VIGYÁZÓ LILLY: *Generációk szakácskönyve*. Családi receptgyűjtemény. Budapest, l'Harmattan, 2007.

Vigyázó Gyula nekrológia. in: Orvosi Hetilap, 1951. 92.évf. 43. sz. 1412.

Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve 1934. 221–223.

DR. VIGYÁZÓ GYULA: A vérátömlesztés indikációi. Végezheti e és hogyan a gyakorló orvos, in: Orvosi Hetilap, 1931. 75. évf. 32.sz. 127–129.

DR. VIGYÁZÓ GYULA: *A vérátömlesztés és gyakorlati alkalmazása*. (Előadás) Megjelent: Therápia, 1937. 14. évf. 2.sz. 25–34.